

Liturgiska frågor vid 1963 års kyrkomöte

Osedvanligt många frågor om kyrkans gudstjänstliv behandlades vid 1963 års kyrkomöte. Ingen av dem var av den storleksordningen, att detta kyrkomöte går till historien som ett av den svenska liturghistoriens betydelsefulla. Det var varken någon kyrkohandbok eller evangeliebok, någon mässbok eller någon koralbok, som antogs. Ändå vill anmälaren hålla före, att kyrkomötet 1963 var betydelsefullt ur gudstjänstlivets synpunkt. Jag finner dess betydelse ligga däri, att det ställde in de gudstjänstfrågor, det hade att behandla, under en helhetsaspekt, nämligen ett genomgripande kyrkohandboks- och koralboksarbete på längre sikt.

Beredningsutskottet — under ärkebiskopens ledning — har att i kyrkomötet ta hand om såväl Kungl. Maj:ts propositioner i liturgiska frågor som motioner i sådana ärenden. Vad propositionerna beträffar fanns det vid detta kyrkomöte blott en, den om ett "Bihang till kyrkohandboken" upptagande ritual för olika speciella gudstjänster. Detta av kyrkomötet begärda Bihang hade vandrat fram och tillbaka mellan Kungl. Maj:t och kyrkomötet sedan 1930-talet. Motionerna var i stället desto flera, eller tillsammans 15. De var av helt olika storleksordning. De gällde så stora frågor som ceremonierna i gudstjänsten och principerna för dessa, men också så be-

gränsade moment som alternativ till bestämda böner i kyrkohandboken.

I Beredningsutskottet söker man samla de liturgiskt sakkunniga, teologer med denna inriktning, församlingspräster, kyrkomusiker och andra på detta område kunniga och omdömesgilla lekmän. Givetvis blottades i detta utskott mycket divergerande meningar i liturgiska ting. Det kunde inte vara annorlunda, då där fanns företrädare för såväl Kyrklig förnyelse som schartaunismen, vilka i liturgiska frågor ofta intager diametralt olika ståndpunkter. Men det vittnar gott om den ömsesidiga respekten för sakheten, att detta utskott denna divergens till trots icke behövde anföra reservationer, när det överlämnade sina betänkanden. T. o. m. i den svårbemästrade frågan om gudstjänstbruket, där utgångsläget var en skarp motsättning, kunde utskottet arbeta sig fram till ett enigt utlåtande, som ingalunda hade fått karaktären av menlöshet och intetsägende.

Att i detalj ingå på de olika gudstjänstfrågor, som behandlades, är här icke möjligt. Enbart utskottets olika betänkanden, som själva är mycket komprimerade, omfattar sammanlagt 42 sidor, och ett referat av dem skulle om de var något så när utförliga, kräva alltför stort utrymme i denna tidskrift.

Det får vara nog med vissa principiella iakttagelser.

Den första iakttagelsen gäller kyrkomötets sanktion av en fortsatt utveckling på gudstjänstlivets område.

Att låsa fast gudstjänstlivet i de former och ritual det nu äger ter sig för de flesta på detta område intresserade som oriktigt och omöjligt. Här försiggår en forskning, både liturghistorisk och jämförande, som går hand i hand med ett praktiskt prövande av nya gudstjänstformer.

Beredvilligheten att ge tillfälle till prövning i ordnade former av liturgiska eller kyrkomusikaliska nyheter visade sig sålunda vara påfallande i det nämnda beredningsutskottet. Kyrkomötet följde oftast detta utskotts propåer. Kyrkomötet godkände sålunda för sin del bruket av de s. k. *alternativa koralerna*, d. v. s. rytmiserade koraler i enlighet med äldre tradition. Detta koralboksalternativ hade motionsvägen framlagts av Liturgiska nämnden. Detta nya sätt att sjunga psalmer skall, om kyrkomötets förslag vinner Kungl. Maj:ts beaktande, få prövas i de församlingar som önskar det, i stället för den fastställda koralbokens melodier. Även om kritiska röster höjdes, vilka framför allt ville värna om mycket välkända koralmelodier, så skedde i kyrkomötet ingen reservation, vilket innebär, att man på denna punkt knäsat en princip att alternativ får brukas till i kyrkan eljest fastställda ritual resp. kyrkomusik, därest en församling går med på detta. Vad detta senare innebär skall jag sedan i korthet beröra.

Detsamma gäller även kyrkomötets yttrande om "*Bihang till kyrkohandboken*" med dess ritual för vesprar av olika slag, ungdomsgudstjänster m. m., för

vilka uppgjorda ritual icke tidigare funnits. Kyrkomötets uttalande visar, vad man ville med dessa nya ritual. Man anhöll hos Kungl. Maj:t, att de skulle utgivas "till användande i församlingarna". Samtidigt föreslog kyrkomötet, att det samlande namnet skulle vara "Ordning för vissa gudstjänster, vilka icke upptagas i Den svenska kyrkohandboken". Med det senare ville kyrkomötet markera skillnaden mellan Kyrkohandboken och dessa ritual. Genom att man gör en boskillnad mellan Kyrkohandboken och andra ordningar, kan man få en god avvägning mellan fastställd ordning och önskvärd frihet i gudstjänstlivet. Därvid betecknar Kyrkohandboken den fastställda ordningen. Dess föreskrifter, både vad beträffar själva ritualen som dess anvisningar om gudstjänstbruken (ceremonierna), skall följas utan avvikelser. Det som icke intages i Kyrkohandboken utan godkännes och anbefalles "till användande", ger å andra sidan rum för friheten. Där är anvisningarna icke bindande utan ställas till församlingarnas tjänst mera som vägledning och förslag.

Innebar kyrkomötets ja till alternativa koraler och till Ordning för vissa gudstjänster ett ja till prövande av nya ritual resp. melodier, intill dess en enhetlighet uppnåtts i och genom en ny kyrkohandbok — vari de nya ordningarna senare skulle ingå — och en ny koralbok, sedan erfarenhet vunnits om bärigheten av de nya koralmelodierna, skulle det av Beredningsutskottet tillstyrkta förslaget om s. k. *experimentförsamlingar* ha inneburet detsamma. Förslaget hade kommit från Liturgiska nämnden och framfördes motionsvägen av de tre ledamöter av

denna, vilka tillhörde kyrkomötet. Även en så fast institution i Svenska kyrkan som högmässan behöver då och då ses över. Allt i dennas ordning kan ej oförändrat lyftas över från tid till tid. Det har heller ej så skett. Handboksreformer, i vilka även högmässan medtagits, har inte varit ovanliga. Men när denna högmässareformering hittills ägt rum, har det fått ske efter ett bearbetande vid skrivbordet. Önskvärda förslag till annan ordning än den fastslagna har ej kunnat prövas ute i gudstjänstlivet, allra minst i det allmänna, där det gällande högmässoritualen skall följas. Har försök hittills gjorts, har det fått ske mer eller mindre mot Kyrkohandboken, vilket både i församlingar och hos präster efterlämnat en bismak av att man varit ute i orätta ärenden. De har också skapat irritation i församlingarna. Syftet med de s. k. experimentförsamlingarna skulle vara, att nya eller förnyade gudstjänstmoment skulle få prövas i församlingar i de olika stiftet till ett visst antal, vilka förklarat sig villiga därtill. De skulle ställas under överinseende av domkapitlet och ha dessas föreskrifter beträffande försökens omfattning. Erfarenheterna från dessa praktiska försök skulle sedan ställas till förfogande vid det arbete med de kyrkliga böckerna, som har ett av sina organ i Liturgiska nämnden. I och med att denna fråga vid behandlingen i plenum i kyrkomötet enligt anmälares uppfattning olyckligtvis, onödigt och framför allt felaktigt gjordes till en kyrkolagsfråga, torde frågan om sådana försök i reglerade former ha fallit för lång tid framåt. Kyrkohandboksarbetet i sådana ömtåliga partier som t. ex. hög-

mässan förblir därmed även i fortsättningen i huvudsak ett skrivbordsarbete.

Att kyrkomötet eljest sanktionerade ett fortskridande arbete med de liturgiska böckerna, som kommer att utmynna bl. a. i en ny kyrkohandbok, framgår även av dess behandling av flera motioner om olika gudstjänstmoment. Dessa motioner omfattade bl. a. följande moment i högmässan:

Införande av ovillkorlig avlösning efter syndabekännelsen som alternativ till den villkorliga avlösningen, uteslutande av den ena av de två textläsningarna från altaret — i första hand episteln — vid högmässa med infogat skriftermål och nattvardsgång, ingresserna till textläsningarna i högmässan ("Käre Bröder"), förenkling av kungörelsemomenten efter predikan (andra- och tredjeångslysningarna), nytt alternativ till den allmänna kyrkobönen samt infogande av dop inom högmässans egen ordning.

I övrigt gällde motionerna överarbetning av dopritualet för att tydligare markera föräldrarnas och faddrarnas förpliktelse (genom en fadderfråga) samt revidering och utvidgande av "En liten bönbok".

När först Beredningsutskottet och sedan kyrkomötet i dess helhet behandlade dessa motioner, intog de en ganska snäv inställning till att de *just nu* skulle beaktas och bli föremål för ändringar i kyrkohandboken. Endast införandet av en ovillkorlig avlösning efter syndabekännelsen rekommenderades. Det skulle därtill ske på det enkla sättet, att orden "av uppriktigt hjärta" borttoges ur det redan existerande andra alternativet

till avlösning. Eljest hemställde Beredningsutskottet, att de nu nämnda motionerna icke skulle föranleda någon kyrkomötets åtgärd, vilket icke heller blev fallet. Motiveringen var en hänvisning till "en framtida handboksrevision", som man icke ville föregripa genom alltför många delreformer. I stället hänvisade kyrkomötet de motioner, som man fann värda beaktande, i några fall till Liturgiska nämnden. Av denna "förväntade" man, att den skulle ägna sin uppmärksamhet åt dem i handboksarbetet. Det gällde de båda motionerna om dopet. Dopet lägger ett ansvar både på föräldrar och faddrar å ena sidan och hela församlingen å andra. Detta måste komma till en bättre utformning i liturgin. Det bör ske både i dopritualet, där en fadderfråga måste övervägas, och i högmässan, där dopakten nu är ett appendix och ej organiskt infogad i högmässan. Detta borde den emellertid vara, om dopet av den gudstjänstfirande församlingen skall kunna upplevas som en del av den gemensamma gudstjänsten.

Den svåraste liturgiska frågan kyrkomötet hade att behandla, gällde motionen om "utarbetande av förslag till närmare föreskrifter rörande svenska kyrkans gudstjänstbruk". Det var en motion, som hade flera undertecknare med olika syn på liturgiska frågor men förenade i sin reaktion mot ett åsidosättande — i ena eller andra riktningen — av den fastställda gudstjänstordningen. Att motionen främst vände sig mot företrädare för den liturgiska förnyelsen, som överskred vad motionärerna ansåg rätt och riktigt mot den fastställda gudstjänstordningen, sådan denna traditio-

nellt utformats, stack de ej under stol med. De vände sig mot en "utbyggnad och utformning av detaljer i gudstjänstordningen, särskilt nattvardshögmässan", som var "främmande för rådande tradition och evangeliskt trosmedvetande". De menade sig tala på de församlingars vägnar, "där en präst utan hänsyn till församlingens inställning driver sina speciella linjer i ena eller andra riktningen". Motionärerna var ej ensamma i sin reaktion. Det skulle vid plenum visa sig, att de hade många som delade deras uppfattning.

Det motionärerna önskade var, att Kungl. Maj:t t. ex. genom biskopsmötet skulle utarbeta föreskrifter om gudstjänstbruket i Svenska kyrkan, som skulle trygga församlingarnas rätt till en evangelisk-luthersk utformning av dessa.

När motionen förelades Beredningsutskottet, var detta tidigt på det klara med, att om kyrkomötet biföll motionen och vände sig till Kungl. Maj:t med begäran om dess beaktande, skulle Svenska kyrkan — såvida Kungl. Maj:t biföll kyrkomötets hemställan och lät utarbeta de begärda föreskrifterna — få ytterligare en av Kungl. Maj:t utfärdad liturgisk bok: ett svenskt Ceremoniale — eventuellt inarbetad i Kyrkohandboken. Därmed skulle en för Svenska kyrkan hittills gällande praxis ha satts ur kraft, nämligen att den noga fastställt ritualen för gudstjänsterna och de kyrkliga handlingarna men avstått från att ge alltför detaljerade regler angående deras utförande — så formulerade senast biskopsmötet 1951 denna praxis.

Beredningsutskottet föreslog en annan väg än den att gå till Kungl. Maj:t med

begäran om föreskrifter för att få större enhetlighet beträffande ceremonierna. På "riksplanet" skulle i stället biskopsmötet utfärda erforderliga anvisningar för gudstjänstens ceremoniella utformning och i stiftens domkapitlen. I den enskilda församlingen skulle inga förändringar beträffande de där gängse gudstjänstbruket företagas, utan att präst, kyrkomusiker och kyrkoråd därom vore ense.

Om denna ordning genomfördes och församlingar och deras befattningshavare ställde sig helt lojala mot de på så sätt utfärdade anvisningarna, skulle man för framtiden kunna undvika, att liknande motioner framkomme, vilka på nytt krävde fastställande genom Kungl. Maj:t av mera preciserade gudstjänstanvisningar. Detta senare måste nämligen uppfattas som en förträngning av den syn vår kyrka hittills haft på dessa frågor.

Lojaliteten mot utfärdade anvisningar skulle alltså vara en förutsättning för att man ej skulle behöva gå på en "oevangelisk" ceremoniale-linje. På denna punkt ifrågasatte flera talare i den debatt, som följde i kyrkomötet, om alla verkligen ville vara lojala. De åberopade därvid — vilket även motionärerna gjort — den bristande lojaliteten mot biskopsmötets brev 1951 med dess vädjan om bortläggande av elevationen. Kring denna kom också en del av debatten att röra sig. Är elevationen en luthersk be-kännelsehandling, som man bör hålla på för att markera avståndstagandet från en reformert nattvardstanke, även mot en biskopsmötesanmaning, är den ett tecken på en romaniserande nattvardstolkning, eller är den ett adiaforon, som

man i en luthersk kyrka kan bruka eller icke bruka, alltefter den situation kyrkan står i — dessa tre frågor om elevationens innebörd fördes in i debatten.

Kyrkomötet beslöt att gå den av Beredningsutskottet rekommenderade vägen att överlämna utfärdandet av nödiga föreskrifter om gudstjänstens ceremoniella utformning till biskopsmöte, stiftsledning och församling, vilken senare, som ovan antytts, definierades som präst, kyrkomusiker och kyrkoråd i förening.

Kyrkomötet har under en mycket kort tidrymd att behandla stora, viktiga och ofta intrikata och ömtåliga liturgiska frågor. Hur stor arbetstakten än är — den är ordentligt uppskruvad i utskotten — hinner frågorna ej behandlas så som de borde. Om en fråga ej hunnit färdigbehandlas under kyrkomötet, och man ej önskar en förhastad lösning av den, finnes enligt kyrkomötesförordningen egentligen bara två möjligheter: att överlämna den till Kungl. Maj:t med begäran om den utredning kyrkomötet ej själv kunnat prestera eller hunnit med, eller att avslå ett i och för sig gott förslag, som man ej hunnit gå igenom i hopp om att det skall återkomma vid ett annat kyrkomöte. Ingetdera är smidiga och ändamålsenliga tillvägagångssätt. Det kan ta en orimlig tid att få en liturgisk fråga genomgången. Det bevisar inte minst det ovannämnda Bihang till kyrkohandboken, som av kyrkomötet kunnat slutbehandlas först efter 30 år.

Men numera har kyrkomötet ett eget organ för genomgående av de liturgiska frågorna: Liturgiska nämnden. Även om denna är ett organ under biskopsmötet

har initiativet tagits av kyrkomötet. Man må hoppas, att en del av de intressanta liturgiska uppslag, som gavs under kyrkomötet 1963, väl bearbetade skall kunna föreläggas nästa kyrkomöte det år,

detta åter kommer att sammankallas. Det liturgiska uppbyggnadsarbetet går vidare.

Ragnar Askmark